

УДК 37.013.82:373–056.2/.3(043.2)
DOI: 10.31339/2617-9598-2019-1(3)-100-107

Лалак Наталія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Граб Лариса Михайлівна,
студентка ОС «Бакалавр», спеціальності «Початкова освіта»,
Лешко Христина Юрійівна,
студентка ОС «Бакалавр», спеціальності «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

***Анотація.** У статті розглянуто окремі підходи до вивчення проблеми психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Авторами проаналізовано досліджувану проблему крізь призму змін, що відбуваються в сучасному освітньому просторі України. З'ясовано, що основними принципами організації психолого-педагогічного супроводу дітей у системі інклюзивної освіти є пріоритет їхніх інтересів і потреб, неперервність супроводу. Психологічна та соціально-педагогічна робота з учнями з обмеженими можливостями має спрямовуватися на досягнення головної мети – підготувати їх до самостійного життя. Закцентовано увагу на тому, що особливо ефективною в командній роботі є співпраця практичного психолога, вчителя, асистента вчителя та батьків. Зміни в організації освітнього середовища зумовлюють потребу вирішення низки психолого-педагогічних завдань, одним з яких є забезпечення комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах.*

***Ключові слова:** інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, командний підхід, психолого-педагогічний супровід.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України зумовлює визначення нових пріоритетів і перспектив функціонування інклюзивних закладів освіти та висуває нові вимоги до змісту навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, до розробки інноваційних технологій психолого-педагогічної підтримки і корекції. У нашій державі на достатньому рівні розроблено нормативно-правову базу, яка визначає основні засади здійснення освітньої діяльності в умовах інклюзії.

Інклюзивна освіта як сучасна інноваційна тенденція нині широко обговорюється в наукових колах, педагогічною та громадською спільнотами. Як показує практика, ефективність роботи інклюзивного навчального закладу залежить від створення особливого освітнього середовища, командного підходу, психологічного та корекційного супроводу, раціонально підібраних стратегій навчання. Спільне навчання має не лише гарантувати право дитини з порушеннями психофізичного розвитку не бути ізольованою від інших, а й

забезпечити їй можливість відвідувати школу. Адже основна ідея інклюзії: від інтегрування у школі – до інтегрування у суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні вітчизняними науковцями, методистами (А. Колупаєва, Т. Сак, В. Снігульська, О. Таранченко, О. Хохліна, В. Шинкаренко) та педагогами-практиками (Ю. Артемова, Л. Івахненко, В. Кулик, Г. Войтенко та ін.) активно розробляється концепція ефективної інклюзивної освіти [2].

Починаючи з 1870-х р., до вивчення різних аспектів освіти дітей-інвалідів, а пізніше й інклюзивної освіти звертались зарубіжні вчені У. Бронфенбреннер, Дж. Мерсер, І. Дено, М. Уїлл, Д. Ліпські, А. Гартнер, Г. Піннел, С. Геллоуей та ін. В Україні проблеми інтеграції людей з особливими потребами до всіх галузей життя суспільства досліджували С. Болтівець, Б. Гершунський, О. Дікова-Фаворська, В. Жуковський та ін. Цінними для нашого дослідження є праці психологів Є. Ісаєва, В. Скрипника.

Проблеми організації навчання та виховання, психологічного супроводу та спеціально-педагогічного патронату дітей з особливими освітніми потребами розглядаються з позиції психологічних, педагогічних, організаційно-методичних вимог щодо організації роботи з такими дітьми. У своїх роботах вчені констатують, що робота з школярами з обмеженими можливостями має бути спрямована на організацію цілеспрямованої підтримки через надання їм психологічної та соціальної допомоги.

Мета статті: розкрити особливості організації психолого-педагогічного супроводу дітей з обмеженими можливостями у системі інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною частиною освітньої реформи, без якої неможливо уявити нову українську школу, є розвиток інклюзивної освіти, що запроваджує прогресивні принципи сучасного суспільства. Для забезпечення повноцінного перебування дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти необхідний відповідний психолого-педагогічний супровід, адже якість освітнього процесу значною мірою залежить від того, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожного школяра. Учені акцентують увагу на таких напрямках психолого-педагогічного супроводу в системі інклюзії: запобігання виникненню проблем розвитку дитини з обмеженими можливостями; допомога у вирішенні актуальних завдань її розвитку, навчанні і вихованні; психологічне забезпечення індивідуальних освітніх програм; розвиток психолого-педагогічної компетентності батьків та педагогів.

Важливим завданням команди, яка працює з дитиною з обмеженими можливостями, є створення особливої емоційно-когнітивної установки щодо неї: тут має бути не стільки жалю, скільки турботи, емпатійної, чуйної і тактовної взаємодії з дитиною, з одного боку, а з іншого – ставлення до неї як до рівноправного члена колективу. Науковці командний підхід в

інклюзивному закладі освіти трактують як співпрацю адміністрації школи, педагогів, психолога, фахівців та батьків, спрямовану на реалізацію потенційних можливостей дитини з метою її підготовки до незалежного життя в суспільстві. Склад команди має залежати від особливостей психофізичного розвитку школяра. Характерними рисами командної роботи є те, що рішення стосовно методів роботи з дитиною приймаються колективно, всі члени команди мають рівний статус і несуть відповідальність за результати загального розвитку, рівноправні члени команди – це батьки. Важливим документом у роботі з дитиною з ООП є індивідуальна програма її розвитку, яка зазвичай містить такі компоненти: інформація про школяра загального характеру; поточний рівень його знань та вмінь; цілі і завдання; спеціальні та додаткові послуги; адаптації/модифікації; термін дії ІНП; інформація про прогрес дитини тощо. Під час створення індивідуальної програми головну увагу звертають на розробку конкретних навчальних стратегій і підходів, а також систему додаткових послуг, що дадуть дитині змогу успішно навчатись у звичайному класі [4, с. 123].

Проте, як показує практика, особливо ефективною в командній роботі є співпраця практичного психолога, вчителя, асистента вчителя та батьків. Важливо, щоб психолог ознайомив учасників освітнього процесу з віковими та психічними можливостями дитини з особливими потребами, провів моніторинг розвитку такого школяра, сприяв створенню умов для позитивного психологічного клімату в колективі, співпрацював з батьками. Базуючись на особистісному і системно-орієнтованому підході, супровід дитини з обмеженими можливостями повинен являти собою комплексну систему всебічної, динамічної, корекційної і розвивальної допомоги у відповідності з віковими та індивідуальними потребами.

Науковці зазначають, що в роботі вчителів із дітьми, які мають обмежені можливості, відіграють важливу роль не тільки окремі засоби та методичні прийоми, а, насамперед, особистість педагога, тобто сукупність його соціальних, емоційно-вольових і характерологічних якостей. Розглядаючи готовність учителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, дослідники конкретизують її структуру такими ознаками:

- позитивне ставлення до суб'єкта (учня), об'єкта (педагогічного процесу) та способу діяльності (навчання та виховання);
- емоційна насиченість позитивного ставлення педагога, його особистісна зацікавленість;
- знання про структуру особистості, її вікові зміни, мету та способи педагогічного впливу в процесі її формування та розвитку;
- педагогічні вміння щодо організації та здійснення навчального й виховного впливу на особистість, яка формується;

- прагнення спілкування з дітьми, передавати їм свій досвід, знання відповідно до змісту і способів досягнення соціально значущих цілей [7, с. 97].

Отже, формуванню готовності педагогів до впровадження ідей інклюзивної освіти сприяє розвиток особистісних і професійних якостей учителя, його комунікативних, творчих та рефлексивних умінь. Від того, наскільки в педагогів буде позитивним ставлення до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами, залежатиме процес входження дитини в шкільне середовище.

Не менш важливою є і психологічна підтримка вчителів, що працюють із такими дітьми. Вона спрямована на формування в педагогів психологічної готовності до роботи та на профілактику емоційного вигорання. До такої роботи можна віднести проведення тренінгів, круглих столів, конференцій, семінарів, розв'язування психолого-педагогічних задач та вправ. До прикладу, ефективними є вправи «Моя мрія», «Унікальність Я», «Міфи про захворювання», «Моя позиція», «Скринька доброти», «Бути поруч», «Стереотипи у школі», «Не зроби гірше», «Діяти разом» тощо. Цікавою, на нашу думку є вправа «Захочу – зумію». Під час її виконання педагогам необхідно навчитись психотехнічних методів релаксації та зняття психоемоційного напруження.

Важливим аспектом у запровадженні інклюзії є психолого-педагогічне консультування родин, які мають як здорових дітей, так і дітей з особливими потребами. Частина батьків досить болісно реагує на спільне їх навчання: хвилює вплив одних дітей на інших, щоб діти не були скривдженими. Команді доводиться вирішувати соціальні проблеми із сім'ями, надавати провідну інформацію про переваги інклюзивної моделі навчання, залучати до плідної співпраці. Поступово налагоджуються довірчі стосунки з батьками учнів, що укріплює віру сім'ї в успіх інклюзивної моделі навчання. У вітчизняній психології та педагогіці загальноприйнятим є розуміння консультування як психологічної допомоги людям у складній життєвій ситуації. Здебільшого консультування спрямоване на вирішення проблем, пов'язаних з труднощами в міжособистісних стосунках; під час консультування відбувається корекція уявлень, установок, ставлень та поведінки людини. Важливу роль в ефективності психологічної підтримки батьків дитини з особливими потребами відіграє створення різноманітних форм групової взаємодії батьків та інших членів сім'ї. Необхідно, щоб сам процес був безперервним, комплексним і мав творчий характер. Може бути корисним і використання таких групових форм роботи, як батьківські семінари та тренінгові заняття. Їх основною метою є розширення знань батьків про психологічні особливості дітей з проблемами в розвитку, про психологію виховання та психологію сімейних стосунків. Під час таких зустрічей підвищується не тільки їх поінформованість, а і, що важливіше, відбуваються зміни в ставленні батьків до проблем дитини та до завдань її виховання. Психологічна підтримка

родин здійснюється не тільки у формі групового спілкування, а й під час індивідуальних бесід щодо проблем дитини, сімейних проблем [6, с. 98].

Варто зазначити, що у місті Мукачеві ведеться системна та цілеспрямована робота щодо впровадження інклюзії в закладах загальної середньої освіти. Так, у 2018–2019 навчальному році інклюзивне навчання організовано у 13 школах, де отримує освітні послуги 41 дитина молодшого шкільного віку. З них – 18 учнів у першому класі, 13 – у другому, 2 – у третьому та 8 – у четвертому. У школах створена своєрідна мережа підтримки. Усі працівники, адміністрація, усі, хто працює з дитиною з особливими освітніми потребами, допомагають один одному, обмінюються знаннями, намагаються максимально використовувати місцеві ресурси для досягнення головної мети – реалізації дитиною її потенційних можливостей та підготовки її до незалежного життя в суспільстві.

Включення дітей з особливими потребами у загальноосвітні групи не відбувається автоматично. Це цілеспрямований процес, який потребує обережного впровадження та контролю і передбачає серйозну та виважену підготовчу роботу. Спільними зусиллями команди здійснюються різнопланові спостереження, визначаються цілі, розробляються завдання. Освітні програми залучення дають можливість учням з різними нозологіями взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх. Інакше кажучи, діти з інвалідністю можуть отримувати такий соціальний досвід, як і їхні здорові товариші. Бо як відомо, спілкування – найважливіша соціальна потреба людини. Позбавлені спілкування діти несвоєчасно і неповноцінно розвиваються. Інтенсивна соціальна взаємодія сприяє встановленню дружніх, позитивних соціальних стосунків, свого роду мережі соціальної підтримки. Також особистісно-орієнтований освітній процес забезпечує умови не лише для спілкування з ровесниками, а й для їхнього досвіду. Це дає можливість дітям з особливими потребами бачити реакцію інших дітей на те чи інше завдання, способи його виконання, чути їхні мовленнєві висловлювання, і таким чином сприяє появі інтересу до пізнання навколишнього світу, формуванню мотивів до навчальної діяльності, до співпраці, забезпечує умови успішної соціальної, психологічної, фізичної адаптації та життєдіяльності. В інклюзивних класах наголос робиться насамперед на розвиток сильних якостей і талантів дітей з різними нозологіями, а не на їхніх фізичних або розумових проблемах.

Як показує практика, метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в навчально-виховних закладах міста є вивчення особистісного потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми, розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до навчання; особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості, їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів,

дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання; соціалізація та адаптація; професійна орієнтація дітей з особливими потребами.

Основними принципами організації психолого-педагогічного супроводу дітей у системі інклюзивної освіти є пріоритет їхніх інтересів і потреб, неперервність супроводу. Психологічна та соціально-педагогічна робота з учнями з обмеженими можливостями має спрямовуватися на досягнення головної мети – підготувати їх до самостійного життя [8]. Але потрібно слідкувати, щоб допомога та підтримка під час навчання не перевищувала необхідну, інакше діти стають занадто залежними від неї. Щоб забезпечити загальний успіх справи, слід з повагою ставитись до всіх і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини. Інклюзивне навчання та виховання учнів з особливими потребами ставить перед освітнім закладом два серйозних запитання: «Як допомогти їм нормально розвиватись?» і «Як звести до мінімуму можливі негативні наслідки сумісного навчання з іншими дітьми?». Насамперед, усім слід подолати існуючі стереотипи про людей з психофізичними вадами.

Повсякденні контакти з дитиною з особливостями розвитку сприяють розширенню соціального досвіду, можливо, навіть світоглядних меж звичайних дітей. За умови правильно побудованої психолого-педагогічної підтримки, цей досвід може стати підґрунтям справжнього особистісного зростання всіх школярів. У результаті дослідження виявлено, що учні, які навчаються в класах залучення, краще ставляться до не схожих на них людей. У них спостерігається вища соціальна відповідальність, більша впевненість у собі.

Висновки і перспективи. Таким чином, якість освітнього процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя. Більшість учнів з особливостями психофізичного розвитку може навчатися у загальноосвітніх школах за умови реалізації моделі інклюзивної освіти. Пріоритетними напрямками є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. Важливою умовою вирішення проблеми інклюзії є також докорінна перебудова суспільної етики. Необхідно повністю змінити ціннісні орієнтації соціального оточення; вивчати проблеми соціалізації учнів з фізичними вадами; створити належну підготовку суспільства до прийняття таких дітей. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні співпраці асистента вчителя та психолога з родинами, що виховують дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошак О. Інклюзивна освіта: шляхи від теорії до практики. *Директор школи. Шкільний світ*, 2016. № 9-10. С.77–78.
2. Бондар В. І. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа : науково-педагогічний журнал*. 2011. № 3. С.10–14.
3. Будяк Л. В. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Черкаси: Вид. від. ЧНУ, 2009. 90 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: від основ до практики : [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
5. Луценко І. В. Взаємодія школи та психолого-медико-педагогічної консультації. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. К., 2007. С. 79–82.
6. Недомовна В. Діти з особливими потребами: психолого-педагогічний супровід в умовах загальноосвітнього закладу. *Директор школи. Шкільний світ*. 2016. № 9–10. С. 97–100.
7. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. К. : Центр учбової літератури, 2017. 384 с.
8. Штефан Л. А. Організація соціально-педагогічної служби в загальноосвітніх школах України: ретроспективний аналіз : монографія. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНАДУ, 2016. 185 с.

REFERENCES

1. Antoshchak, O., 2016. Inklyuzyvnaosvita: shlyakhy vid teoriyi do praktyky [Inclusive education: paths from theory to practice]. School Director. Schoolworld, 9-10, pp. 77-78.
2. Bondar, V.I., 2011. Inklyuzyvne navchannya yaksotsial'no-pedahohichnyy fenomen [Inclusiveeducationas a socio-pedagogical phenomenon]. Nativeschool, 3, pp. 10-14.
3. Budyak, L.V. 2009. Osnovy inklyuzyvnoyi osvity [Fundamentals of Inclusive Education]. Cherkasy: Viewfrom. ChNU.
4. Kolupayeva, A.A. and Taranchenko, O.M. 2016. Inklyuzyvna osvita: vid osnov do praktyky [Inclusive Education: From Basicsto Practice]. Kyiv: LLC "АТОPOL".
5. Lutsenko, I. V., 2007. Vzayemodiya shkoly ta psykholoho-medyko-pedahohichnoy i konsul'tatsiyi [Interaction of school and psychological, medical and pedagogical consultation]. In: Inclusive School: features of organization and management. Kiev. pp. 79- 82.
6. Nedomovna, V., 2016. Dity z osoblyvymy potrebamy: psykholoho-pedahohichnyy suprovid v umovakh zahal'noosvitn'oho zakladu [Children with special needs: psychological and pedagogical accompaniment in the conditions of a comprehensive institution]. School Director. School world,9-10, pp. 97-100.
7. Shevtsiv, Z. M. 2017. Osnovy inklyuzyvnoyi pedahohiky [Fundamentals of inclusive pedagogy].

Kyiv: Center for Educational Literature.

8. Shtefan, L. A. And Bykasova, S. A. 2016. Orhanizatsiya sotsial'no-pedahohichnoyi sluzhby v zahal'noosvitnikh shkolakh Ukrayiny: retrospektyvnyy analiz [Organization of social-pedagogical service in secondary schools of Ukraine: retrospective analysis]. Kharkov: KhNADU.

Lalak N. V., Hrab L. M., Leshko Kh. Yu. PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

Summary. *The article has dealt with individual approaches to studying the problem of psychological and pedagogical support for children with special educational needs. The authors have analyzed the investigated problem through the prism of changes taking place in the modern educational space of Ukraine. It has been found out that the main principles of organization of psychological and pedagogical support of children in the system of inclusive education are the priority of their interests and needs, continuity of support. Psychological, social and pedagogical work with students with disabilities should be aimed at achieving the main goal - to prepare them for independent life. The focus is on the cooperation of a practical psychologist, teacher, assistant teacher and parents to be particularly effective in team work. Changes in the organization of the educational environment necessitate the solution of a number of psychological and pedagogical tasks, one of which is to provide comprehensive assistance to children with special educational needs in inclusive classes.*

Key words: *inclusion, children with special educational needs, team approach, psychological and pedagogical support.*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>